

P á p a i P á r i z I m r e

E jeles képzettségű prédikátor és puritánus gondolkodású fő teljes neve Pápát vallja származási helyéül. Születési éveként 1618-at jelölhetjük meg, jóllehet Zoványi 1619-et nevezi meg,¹⁾ minthogy azonban a leydai egyetemre 1645 augusztus 31-én történt beiratkozásakor életkorát 27 évesnek jelentette be,²⁾ a fia pedig apjának 1667. május 8-án történt elhunytakor 49 évesnek jegyezte fel,³⁾ ezért tehát inkább a korábbi időpont mellett dönthetünk. Bod Péter arról tudósít, hogy városi polgár kereskedőnek volt a gyermeke.⁴⁾ Tanulását bizonyosan túl a dunai meggyötört gyülekezetek iskoláiban kezdette el, amelyek a sok méltatlan üldözés miatt színvonaluk tekintetében - bizony - nem mérkőzhettek Erdély s a kapcsolt részek tanintézeteivel, bárha öregbik Rákóczi György igyekezett e szerencsétlen helyzeten segíteni s ezért számukra nem egy ifjút taníttatott Gyulafehérváron és külső országokban, hogy legalább a komáromi és a pápai iskolák igazgatása jeles képzettségű ifjakra bizathassék.

E diákok továbbképzési tervezete kapcsán kerülhetett Páriz Imre is Gyulafehérvárra. Jóllehet az életéről eddigelé közölt adatokat kissé nehezen tudom az időrendbe beilleszteni, mégis megismétlem a Zoványitól felsorolt képet. Ugyanis "miután Gyulafehérvárt befejezte tanulmányait, négy évig nevelője volt Apafi Mihálynak, a későbbi fejedelemnek, majd 1642-től 1645-ig tanári hivatalt töltött be Gyulafehérvárt." E kijelentéseket azonban ha nagyon szigorúan elemzem, tagadnom kell, hogy egy akadémiákon nem járt,

---

1) Zoványi Jenő cikkei a Teológiai lexikon számára.

2) Archiv. N.F. XVI. 211.

3) Koncz József: Pápai Páriz Ferenc naplója 1649-1691. ItK.1892: 388.

4) Bod Péter: Magyar Athenas. 210.

nem is egészen husz esztendő's ifju "nevelői" /ephorusi/ feladattal bizattatott volna meg, ezért tehát legfennebb csak házitani-tó /praeceptor, vagy paedagogus/ lehetett a tekintélyes főispán és fejedelmi tanácsur Apafi György 6-7 esztendő's Mihály nevű árvája mellett. De kétkedéssel fogadom azt az állítást is, hogy külsőországokbeli bujdosásra történt indulása előtt a szigoru szabályokkal megszervezett fehérvári kollégium gimnáziumi tagozatának felső osztályaiban "tanári" /rectori/ tisztséget tölthetett volna be, ellenben csak az etymologica /vagy más elnevezéssel: grammatica/ s legfennebb még a syntactica osztályban tanithattak külföldi akadémiákon még nem járt collaboratorok /osztálytanítók/.⁵⁾ Tehát Pápai csakis ilyen beosztást nyerhetett volna Piscator főprofesszortól.

1645 július 21-én két fehérvári öregdiák, u.m. Johannes Enjedinus és Emericus Pápai iratkozott be a franekerai akadémia teológiai karára.⁶⁾ Pápai azonban itt csak hat hétig tartózkodott, minthogy augusztus 31-én már Leydában jelentette be a nevét az egyetem igazgatásának. Idegen országokban meddig bujdosott és mely professzorok tanításait hallgatta, nem tudhatom, minthogy ezekre a kérdésekre vonatkozó adattal nem rendelkezem, csak sejtendő, hogy Utrechtben is megfordult s netalán az 1646 és 47. évet is itt töltötte, jóllehet az itteni egyetem anyakönyvében neve nem fordul elő.⁷⁾ Egyetlen utmutatónk lehet "Keskeny Ut" című puritánus szellemű munkája, amelyet 1647-ben e városban nyomtatott ki. Könyve azután idehaza nagy népszerűségre tett szert, amit már az is bizonyít, hogy 1657-ben Gyulafehérváron, 1662-ben Sárospatakon bővített tartalommal 272, illetve 382 l^o-nyi lap terjedelemben újra megjelentetett, sőt halála után 1671-ben Kolozsvárt, 1689-ben Lőcsén is prélum alá került.⁸⁾ Könyve különben a XVIII. században is számos kiadást ért meg. E munkának talán valamelyik korábbi kiadása megvan Bornemisza Anna fejedelemasszony radnói könyvtárának

5) Kb. ugyanezt mondja Koncz József: A marosvásárhelyi ev.ref. kollégium történetéről írott munkájában /M.-vásárhely, 1896./ 599-600.

6) TT. 1886: 606.

7) Segesváry Lajos: Magyar ref.ifjak az utrechti egyetemen. Debrecen, 1935. 16.

8) RMK. I. 798, 920, 997, 1116, 1377.

1671 január 7-én összeírt jegyzékében: "Egy fekete tablaju keskeny ut nevü nevü /!/ könyv: Pápai Ur[am] munkaja."⁹⁾

E könyvvel kapcsolatosan még azt is meg kell jegyezni, hogy jelmondatául Pápai a Máté evangéliuma VII. rész 14. versét választotta: "Szoros kapu es keskeny ut, mely viszen az életre es kevesek kik meg talallyak azt." Ez tehát világosan arra mutat, hogy Apáczaiknak néhány esztendővel későbbben írott könyvtervezetéhez, amelynek címe: "Ményország Ki Nyittatot Eggyetlen Egy Szoros Kapuja" s amelynek jelmondatául ő is ugyancsak Máté evangéliuma VII. részéből, ámde annak 23. versét választotta, mégpedig "Soha nem esmertelek titeket, távozzatok el tőlem álnokságnak cselekedői,"¹⁰⁾ Pápai e munkájának alap gondolata adta az ösztönzést. Jóllehet Apáczaik e tervezete 1656- és 1672-ben névtelenül és változtatott tartalommal jelent meg, a kiinduló pontnak mégis csak ugyanannak kellett lennie. Ez az egyezés különben arra is céloz, hogy Pápai Imrénének és Apáczaik Jánosnak azonos nézetet vallónak s így jóbarátoknak kellett lennie.

Idegen országból Pápai csak az 1647. év folyamán térhetett haza. Zoványi szerint: az egyetemekről "visszatérve, 1647-ben lelkész lett Désen, 1649 nov. 10-én pedig esperessé választotta a dési egyházmegye."

A kolozsvári sáfárpolgár 1647 november 4-én azt jegyezte fel, hogy "Iffiu V(run)k hivatvan Beszterczere Emericus Papai Vr(ama)t."¹¹⁾ Ha már most e bejegyzést kissé jobban szemügyre vesszük, észrevehetjük, hogy nem alumnusnak, s nem is diáknak, sőt papnak sem, hanem egyszerűen csak urának mondja a sáfár, tehát arra gondolhatnánk, hogy ekkor sem egyik, sem másik, hanem netalán akadémikus mester, rektor lehetett, minthogy az első sorban említetteket hivatalosan még nem nagyon illette meg az "uram" címzés, a papoknak azonban ennél már több járt. Különben még az is bizonyítja, hogy 1647 november 4-én aligha volt dési lelképásztor, mert hiszen Désről Besztercére irányuló útja semmiképpen sem vezethetett volna Kolozsváron keresztül. De 1648/49-ben már bizonyosan Désen

9) Szerző: Könyvészet i tanulmányok. Kolozsvár, 1942. 49.

10) Szerző: Apáczaik Csere János kézírása és ismeretlen munkája./E kötetben.

11) Sáfár. 1647. 234.

van, amely helyzet mellett már csak az a körülmény is tanuskodik, hogy Ferenc nevű fia 1649 május 10-én itt született.¹²⁾ Ismeretes ugyanis az a csaknem kivétel nélküli szokás, hogy a végleges állás elnyerésével egyidő táján történt a fiatalok házasodása. Ezen kívül tudjuk, hogy 1649 december 1-én Kolozsvárt keltezett adománylevelével II. Rákóczi György Pápai Páriz Imrét feleségével: Kávási Borbálával és Ferenc nevű fiukkal együtt nemesi rangra emelte és nekik címert adományozott.¹³⁾ De még ugyanebben az évben esperesként is említik.¹⁴⁾

Pápai Imre Ferenc nevű fiát, a későbbi nagy tudóst és orvosdokort ugyancsak Désen már 1654-ben tanulásra fogta. Az idézett napló szerint: "Anno aetatis meae VII. mature parentum p.m. consilio in primis literis formari coepi, in sat illustri natalis solli gymnasio clariss. viro D. Thoma Tiszabetsi et Martino Kodori rectoribus hujus tamen singulari et industria opera initiante operamque illam circa me continuante ad annum 1655."¹⁵⁾

1655 decemberében elhunyt Kereszturi Pál, II. Rákóczi György udvari elsőpapja s ekkor Sellyei István másodpap lett tisztségbe-
li utóda. Az így megürült másodpapi állást a fejedelem Pápaival töltötte be. Ő tehát családjával együtt leköltözött Gyulafehérvárra s fiát 1656-tól kezdve most már ott járatta iskolába.

Az eddigi nyugodalmas éveket nemsokára ezután erősen zavaros és veszedelmes idők váltották fel. Rákóczi az 1657. esztendő leg-
elején belevágott a lengyelországi kalandba. Tudjuk, hogy udvari első papja (Sellyei István) a sereggel ment, hiszen azzal együtt tatárfogságba is került. De miért is maradt itthon Pápai? biztosan megállapítani nem tudom, ámde sejteni lehet, hogy netalán már ekkor jelentkezett az a betegsége, amely tiz esztendő múlva korai sirjába döntötte. Helyette Rákóczi más prédikátort küldetett maga után. Erre bizonyosság a kolozsvári sáfár 1657 január 10-i elszámo-

12) ItK. 1892: 388.

13) Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. Dés, 1900. III. 129.

14) Névkönyv az erdélyi ev.ref. anyaszentegyház számára. 1882. XII. lap.

15) Szerző: A dési ref. iskola XVII. és XVIII. szdbeli igazgatói és tanítói. Kolozsvár, 1941. 4-5.

lása, amely szerint: "Eniedi Janos Az Ur[ulnk[nak] Papiá megien Urunk után az maga szannian" Mármaros felé Visken át.¹⁶⁾ Annyi mégis bizonyos, hogy arra az időre, amig Rákóczi és megnevezett két papja az országtól távol volt, Pápaít Báthori Zsófia mellé rendelte. Így mutatja ezt ugyancsak a kolozsvári sáfár számadás-könyve 1647 március 26-án: "Monostorrol Aszszoniunk Papiat viszi het lovan Gialuban Novak Istvan 3 lova."¹⁷⁾ Majd április 4-én "Vitte Aszszoniunk Papiat Papay Uramot Jonas Mihaly 6 loua Eniedig tt fl. 4.// 50."¹⁸⁾ Azután netalán egy ideig még ugyanabban a beosztásban is maradt, legalább is az ő személyét sejtjük az alábbi két bejegyzésben: 1657 június 23-án "Fekete Istua[n] viszi Aszszoniunk Papiat Feieruarra No: 7 loual tt fl. 6.//12 1/2." és július 19-én "Aszszoniunk papiá Erkezuen Gialubol megien Feieruarra."¹⁹⁾ Ámde két hónap múlva megint csak Rákóczi mellett találjuk: 1657. "Die 20 Septemb(ris). Az Vrunk[nak] papiá Papai Paris janos !/ megien feierwarra, Vrunk akarattiabol, haza nepet witetj es egyet massat, hazahoz feieruarra."²⁰⁾

Ugy látszik, hogy amig tisztsége a fejedelemszöny udvarához kötötte, addigra családját is felhozta Fehérvárról s vagy Désen, vagy talán még inkább Kolozsváron telepítette le, de szeptember 20-án - a fejedelem rendeletére - ismét visszavitte a székvárosba. Itt azonban még egy esztendeig sem maradhatott nyugodtan: a tatárbetörés hírére ismét felpakolózva, Kolozsvárra költözött, ez pedig abból a körülményből sejthető, hogy fiát - a napló szerint - 1658-ban az Apáczaí igazgatása alatti iskola Classis Etymologica-jába adta Abafái P. András preceptor keze alá. Tekintettel arra a helyzetre, hogy Apáczaí május 20-án bizta Abafáira ennek az osztálynak az oktatását,²¹⁾ a kis Pápai Ferenc itt tehát csak ezután, mégpedig netalán augusztus közepétájától folytatta tanulását, minthogy az ellenség ekkor már Háromszéket pusztította s augusztus 12-én Fehérvárról keltezett levelében Basirius professzor is

16) Sáfár. 1657. 106.

17) Sáfár. 1657. 109.

18) Sáfár. 1657. 112.

19) Sáfár. 1657. 114, 115.

20) Sáfár. 1657. 119.

21) Apáczaí-album. 36. /Az egyházkerület tulajdonában./

azt írta a fejedelemnek, hogy már a papok és a tanárok is elhagyták a várost.²²⁾ Lehetséges azonban az is, hogy Pápai Imre már a tatárbetörést megelőzőleg eljött Fehérvárról. Feltételezhető, hogy nem értvén egyet Rákóczi esztelen politikájával s a meggondolatlan véráldozással, - netalán betegségének ürügye alatt - igyekezett magát kivonni a fejedelmi udvari szolgálat alól. Nincsen is mi másra magyaráznunk ezt a helyzetet, hogy Kováts Máté kolozsvári református harangoztató gazda számadáskönyvében 1658 október 18-án azt jegyezte fel, hogy "Papay Uram gyermekének" harangoztak a farkas-utcai templom harangjaival;²³⁾ ezután pedig azt adhatjuk hírül hogy még ugyanebben az esztendőben ismét a dési papi és belsőszolnoki esperesi tisztségben látjuk viszont.

Pápaiék azonban itt sem sokáig maradhattak nyugton, minthogy a Kemény János ellen a Vaskapunál betört szerdár Aly pasa seregének segédcsapatai közül különösen a tatárság erdélyszerte ismét nagy pusztítást vitt végbe. A német segítséget váró Kemény János Szamosujváron át észak felé huzódott s így az utána nyomuló tatárok és kurtánok 1661 június 23-án Szamosujvár környékét, majd Dést s azon felül részben Besztercéig, részben Kővár környékét egészen Nagybánya vidékéig és a Szamosközöt dúlták és égették fel.²⁴⁾ Ezt megelőzőleg a lakosság részint Nagybánya, részint Beszterce várfalainak védelme mögé menekült, de mivel az ellenséges csapatok nem voltak eléggé erősek, a várak vivásához nem fogtak hozzá. Így Pápai és családja Besztercén szerencsésen átvészelte a kegyetlen időt, amelyet még a pusztító döghalál is még borzalmasabbá tett. A menekült nép ezután már csak Apafi Mihálynak 1661 szeptember 14-én a Marosvásárhely melletti Libancs mezőn fejedelemmé történt választása, vagy még inkább Kemény Jánosnak 1662 január 23-án a Segesvár melletti Nagyszöllősnél történt eleste után térhetett vissza lakóhelyére, minthogy ezek az események a törökök dühét is lecsillapították.

A sok hányódtatás után, amikor már Apafi ült a fejedelmi székekben, Pápai Imrét 1664-táján ismét Fehérvárt találjuk. Itt azonban mint lelkipásztor és esperes már csak alig három esztende-

22) Szilágyi Sándor: Vértanuk a magyar történetből. Pest, 1867. 136.

23) Az ekklézsia lev.tárában.

24) Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. Pest, 1853. 602-13.

ig teljesített szolgálatot, minthogy 1667 május 8-án 49 esztendőskorában száraz betegségben /tüdőbajban/ elhunyt. Eltemették ugyanannak a hónapnak 10. napján a fehérvári vártemplomnak abba a sírboltjába, amelyben már Alsted János Henrik főprofesszor, Geleji Katona István püspök, Kereszturi Biró Pál fejedelmi udvari főpap és Bisterfeld János Henrik főprofesszor teteme nyugodott.²⁵⁾

Pápainak sok veszélyvel és betegséggel súlyosított élete lehet az oka, hogy akadémikus korában irt munkáján kívül többre nem telt ideje. Korai halála családjára nézve is nagy csapást jelentett, hiszen gyermekei is kiskoruan, tanulmányaik közben maradtak árván. Feleségét: Kávási Borbálát, valamint idősebb fiukat: a nagy szorgalmu, rengeteg tudományt magába fogadott és számos munkát irt Ferencet már megismertük, egy másik fiukról a debreceni iskolában subscribált diákok névsora azt a feljegyzést őrzi: "Emericus Páriz Pápai. Anno 1678. die 16. oct. Frater Francisci Páriz Pápai. Omni vitae iucundae spe deficiense inconsulta scholae nostrae valedixit."²⁶⁾ E sorokat bizonyosan a testvérbátya toldotta az öccsének már bejegyzett nevéhez. Rajtuk kívül még egy harmadik fiuról is van emlékezet a dési Dadai-család iratai között. Ugyanis ifjabb Dadai János ujtordai pap a Pápai Páriz Ferenc két öccsének drágaságait - bátyjok külsőországokbeli tanulása idejére - 1672 március 11-én örizetbe vette.²⁷⁾ Ismeretes még egy 1723 körüli években elhunyt Krisztina nevű leányuk is, aki farnasi Keceli György felesége volt.

---

25) ItK. 1892: 388. és Bod Péter. 210.

26) Thury Etele: Iskolatörténeti adattár. Pápa, 1908. II. 153.

27) Ifj. Daday István semesnyei ref. lelkipásztor írásbeli szives közlése szerint.